

folyóiratot, amely példát ad arra a nyitottságra a többi kultúra értékei felé, mely a turizmusban is elengedhetetlen. – IDEGENFORGALOM. (NYUGAT-KONFERENCIA, 1932. DECEMBER 7.) *Nyugat*, 1932/24.

44. Móricz Zsigmond: AMERIKAI REKLÁM MŰVÉSZEKNEK S ÍRÓKNAK. *Nyugat*, 1930/10.

45. A REKLÁM ÉS A MŰVÉSZET. (ANKÉT A BUDAPESTI NEMZETKÖZI VÁSÁR FELKÉRÉSÉRE A NYUGAT FÓRUMÁ ELŐTT). *Nyugat*, 1931/3.; Hallósy István: ÍRHAT-E ÍRÓ REKLÁMOT? *Nyugat*, 1931/4.; Faragó László: HOZZÁSZÓLÁS A NYUGAT REKLÁM-ANKÉTJÁHOZ. *Nyugat*, 1931/4.; Horvát Henrik: KORUNK SZÉGYENÉNEK EMLÉKMŰVE. *Nyugat*, 1931/4.; A REKLÁMSZÖVEG: ÚJ MŰFAJ. *Nyugat*, 1931/22.; Balogh József-

Beczkóy József: MÉG KÉT HOZZÁSZÓLÁS A REKLÁMHOZ. *Nyugat*, 1931/23.

46. A vita során csak Móricz Zsigmond és Kasák Lajos említette egy-két mondat erejéig, hogy az írók alkotásait is reklámozni szokás.

47. Halmos Károly: SZÉPIRODALOM – TÁRSADALOMTÖRTÉNET – KÖZGAZDASÁGTAN. In: ÉVEK ÉS SZÍNEK. TANULMÁNYOK FÁBRI ANNA TISZTELETÉRE HATVANADIK SZÜLETÉSNAPJA ALKALMÁBÓL. Steinert Ágota (szerk.), Kortárs, 2005. 404–406.

48. Kivéve Faragó Lászlót, akinek kételyei voltak abban a tekintetben, hogy az írók közbenjárása valóban javítaná a reklám hatékonyságát. – Faragó László: HOZZÁSZÓLÁS A NYUGAT REKLÁM-ANKÉTJÁHOZ. *Nyugat*, 1931/4.

Fráter Zoltán

OLVASNI, SOROK KÖZÖTT

A *Nyugat* utolsó száma

Amikor Illyés Gyula a *Nyugat* utolsó számát szervezte, még senki sem tudta, hogy az lesz a folyóirat utolsó száma. A lapengedély Babits nevére szólt – „*Felelős szerkesztő és felelős kiadó: Babits Mihály*” –, s az 1941. augusztus elsejei megjelenésekor Babits még élt. Halála nem érte váratlanul a *Nyugat* körét, de arra talán Illyés sem számított, hogy mestere távozása a folyóirat nevének megszűnésével jár majd. Babits hónapok – sőt évek – óta beteg volt, egyre súlyosabb állapotban. Illyés és társszerkesztője, Schöpflin Aladár rendszeresen látogatta a kórházban, ahol a *Nyugat* körüli teendőkről is szó volt. A BESZÉLGETŐFÜZETEK tanúsága szerint május 20-án Illyés Gellért Oszkárral ment az esztergomi kórházba, nyolc nap múlva Schöpflin, Gellért és Illés Endre társaságában. Június 11-én ugyancsak Gellérttel, valamint Szabó Zoltánnal együtt keresték fel Babitsot. Július 2-án a beteg már csak rövidebb ideig volt képes fogadni vendégeit, feleségének kellett őket elvinni az ágytól, mert Babits nagyon elfáradt.

Illyés Gyula a főmunkatársként feltüntetett Kosztolányi halála után, 1937 januárjától lett a *Nyugat* társszerkesztője Schöpflin Aladár mellett. A lapnak ekkor még két szerkesztője volt, Babits és Gellért Oszkár, akinek neve azonban 1939 októberétől elmarad a címlapról. Gellért emlékezései szerint az októberi szám megjelenése után a miniszterelnöki sajtóosztályon dolgozó Komjáthy Aladár megkérdezte tőle telefonon, hogy miért vette le a nevét, mert erre semmiféle törvény vagy rendelet nem kötelezte. „*Azt feleltem, hogy előrelátó vagyok, s megelégszem azzal, ha tovább is csak a Nyugat-könyveket szerkesztem; s a beteg Babitscsal ezentúl úgyis Illyés osztja meg a szerkesztés munkáját.*” A gyakorlati lépéseket követelő, tényleges szervezői-szerkesztői feladatok javát így Illyés végezte Schöpflin kritikusai közreműködésével és támogatásával, maga mögött

tudva Babits jóváhagyását. Ebben a nehéz helyzetben még fokozottabban merült föl az igény, hogy minden szám olyan legyen, mintha – legalábbis a felelős szerkesztő életében – valóban az utolsó volna. Babits augusztus 4-én bekövetkezett halála után a *Nyugat* gárdája külön Babits-számmal kívánt adózni a költő, a szerkesztő, az ember emlékének, de a tervből nem folyóiratszám, hanem – a *Nyugat* terjedelmét jóval meghaladó – kötet született, a Babits- emlékkönyv. Az utolsó szám az 1941. augusztus 1-jei keltezésű, de ebben semmi sem utal arra, hogy ténylegesen ez lesz a legutolsó. A szeptemberi már nem jelenhetett meg, mert a lapengedély Babits nevére szólt. Októbertől Illyés új folyóiratot indított *Magyar Csillag* címmel, de mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy a *Nyugatot* folytatja. A filológiai pontosság kedvéért említjük csak, hogy most azt a folyóiratszámot forgatjuk tüzetesebben, amely *Nyugat* néven utoljára jelent meg.

A harmincas évek végétől alapvetően megváltozott a *Nyugat* munkatársainak névsora. Az alapító nemzedék tagjainak nagy része halott – Ady, Csáth, Kaffka Margit korai halála után a húszas évek végén Tóth Árpád távozott – a harmincas években mások mellett Krúdy, Kosztolányi, Juhász Gyula, Karinthy. Közben újabb tehetségek nőttek fel, Déry, Szabó Lőrinc, Németh László, Halász Gábor, Szerb Antal, Illyés, József Attila nemzedéke, sőt a még fiatalabbak Radnóti-val, Vas Istvánnal, Weöres Sándorral. Ezek a fiatalok már nem csak a *Nyugatban* publikálnak, más fórumokat is keresnek. A *Nyugat* utolsó számában a „régiek” közül jelen van Szép Ernő és Reichard Piroska egy-egy prózával, Schöpflin Aladár több kritikával, de a folyóirat érdemi részét a második és harmadik nemzedék írásai töltik meg. Illyés prózája NAPLÓJEGYZETEK címmel nyitja a folyóiratot. Wass Albert, Ottlik Géza egy-egy novellát közöl, a versrovat Radnóti Miklós, Vas István, Mátyás Ferenc, Rába György költeményét hozza. (A közlés ténye nem azt bizonyítja, hogy a felsoroltak azonos formátumú alkotók, s az sem volt látható előre, miként alakul egy-egy szerző pályája.) A kritikában, a nagy elődnek és rutinos bírálónak számító Schöpflin és a képzőművészeti szemlélt író Farkas Zoltán mellett ott van a fiatalabbak jó szemű kritikusa, Örley István, aki a Márai-mű új állomásait vizsgálja, valamint Kádár Erzsébet három erdélyi íróról szóló értekezésével. A recenziókat többnyire fiatal tanárok, a közművelődésben dolgozó szakemberek (Kardos László, Joó Tibor, Honti János, Kelemen János, Lovass Gyula, Ortutay Gyula, Bóka László), költők, esszéisták (Radnóti, Rónay György, Jankovich Ferenc, Cs. Szabó László) írják. A *Disputa* rovatban Nagy Zoltán PONYVA ÉS IRODALOM címmel teszi közzé nézeteit, valamint Vas István rója meg a *Népszavát* a hatvanéves Zerkovitz Béla ünneplése miatt.

Illyés naplójegyzeteinek visszatérő gondolata valóság és irodalom kapcsolata, politika és irodalom, történelem és regényírás, regényíró és regényhős viszonya. Egy önéletrajzi kötetéről szólva a tollforgató személyes felelősségét emeli ki. „Az író mindenkit megérthet, csak magát nem. Az írás ott kezdődik, hogy az ember elszánt ellensége lesz saját magának, és üngalmatlanul leleplezi.” Mindez természetesen felveti a nyelvhez való viszony problémáját is. Illyés szerint a legtöbb nyelvel szemben a magyar világos állásfoglalást, felelősségvállalást követel, a legegyszerűbb mondatunkban is állandóan szavunkat adjuk kijelentéseink komolyságára. „Ez a nyelv felelősségre, áldozatra kötelez.” A nyelv és irodalom kérdése morális kérdéssé válik Illyés feljegyzéseiben. Micsoda gazember – írja valakiről –, pedig olvasta a JÁNOS VITÉZ-t, AZ APOSTOL-t! A politikusokat – névtelesen csak „újabb kori” politikusként említi őket – munkájuk eredményessége igazolja, szemben a katona, a tudós, a művész kudarcban is példát adó működésével. Ha egy politikus elbukik, mert ténykedése eredménytelen, „úgy kell bánni vele, mint a felsült kalandorral, sőt sikkasztóval. (Hisz siker esetén ő is csak úgy viselkedik, mint a tétet-nyert kalandorral).

dor vagy sikkasztó.)” A gondolat – vagyis a nyelvi kifejezés – érvényessége meglehetősen mulandó, hiszen nem egy esetben fordult már elő, hogy a rá következő divatosabb lett, s a divatos „haladás” kedvéért elvetették a régit. Már ismert gondolatot pedig könnyedén reakciónak minősítenek – mondja Illyés –, csak azért, mert már hallottak róla. A vele történt eset említésével hasonló visszásságot példáz. Új kötete, a CSIZMA AZ ASZTALON kapcsán egy havilap nehezményezte, hogy a mű „eszmemenete” egyezik Giono egyik könyvének gondolataival. Illyés önironikus módon továbbviszi a vádat, míg eljut ahhoz a kérdéshez, hogy mi az író része a műben, ha százszor közkinccsé vált eszméket dolgoz is fel. Felelni nem tud rá, talán nem is lehet, de a kérdésfeltevés rávilágít a megoldás lehetetlenségére, megingatva ezzel a plágiumvád értelmét is – az élettel, a jelenkor feladataival szoros összeköttetést tartó irodalomeszmény jegyében. Mindezek után kissé meglepőnek tűnhet, hogy költészet és valóság összevetésében a költészet élménye diadalmaskodik abban az emlékidezésben, mely a NAPLÓJEGYZETEK-et zárja. A Jungfrau tetején, a szálloda olcsó kis szobájában Illyés a felemelő látvány mellett is inkább Berzsenyi verseit olvassa egy füzetes, rongyos kiadványból, „*ünnepien emelkedett lélekkel*”. Felbotorkál ugyan a csúcsra, hogy megnézzze a híres naplementét, de két-három perc után röstelkedve visszatér szobájába, és folytatja az olvasást. A vendégkönyvbe, ahová írnia kell, némi töprengés után lemásolja egy japán vagy kínai turista érthetetlen írásjeleit. Másnap úgy ereszkedett le a hegyről, mint aki semmit sem mulasztott. Békélt szívű élményét annak tulajdonítja, hogy egyensúlyt tartott, még a fenéséges tapasztalása közben is, nem várta, nem követelte a csodát, ezért lehetett benne része. A saját jelenével élénk együttműködést ápoló irodalom igényét csak akkor van értelme fenntartani, ha az irodalom mint irodalom létezhet, s művelői a literatúra eszközeivel, az irodalom érzékeny szempontjait felvetve járulnak hozzá a közös gondolkodáshoz. Nem mulasztja el, hogy helytelenítse, ha az írástudók „*prófétálásának*” politikai következményei lesznek: „*A költők nem váteszek.*”

Wass Albert novellája (HÁROM TALÁLKOZÁS A HALÁLLAL), mely Illyés naplófeljegyzései után következik, látszólag – sem műfajában, sem témájában – nem kapcsolódik az első közleményhez. (Csak alaposabb szemrevételezés után fog kiderülni, mégis, hogyan.) Ami viszont nyilvánvaló: Illyés írására műfajával és személyességével is Szép Ernő elmélkedő jegyzetsora rímél, az ESMÉLET. A jelen szörnyűségei és az annak szövevényeiben vergődő ember, hétköznapiok és művészet, pillanatnyi benyomások rögzítése és a véglegesség tudata, nyelv és világ érintkezési pontjai villannak fel egy-egy bekezdésnyi terjedelemben. Illyés Jungfrauja helyett Szép Ernő a pesti utca keresztelődésén kel át, miközben a világ megváltásának esélyein gondolkozik, jelesül azon, hogy mit tehetnének a költők az emberi butaság ellen. Lehetne például mindennap egy órájuk, amikor a járdán a lakosság között virágot osztogatnak, mulattató ígéket, epigrammákat szavalnak. (A javaslat persze enyhén ironikus – ha ettől sem javul meg a világ, akkor soha.) A szelíd poéta, éppen egy ilyen versikén töprengve, nagy ihletettségében nem figyel a közlekedési lámpa piros jelzésére, és tilosban megy át az úton. A túloldalon álló rendőr lefűleli, két pengőre bünteti, ezt az andalgó széplélek ott helyben ki is fizeti. „*Soha még ilyen enyhe büntetést nem szenvedett, aki a világot meg akarta váltani.*”

Az irodalom mint a túlélési stratégia része jelenik meg ezekben a szösszenetekben. Önmagához szóló, de másokat is biztató szavai szerint mindennap legalább egyszer körbe kell tekinteni a világon, nézni az eget, a fákat, szagolni virágot, inni egy pohár bort, diskurálni kedves ismerőssel, meglátni egy bájos lányt, lefekvéskor elolvasni pár kedvenc verset. Ebben az összefüggésben válik ismét fontossá, örökké csodált alkotás-

sá maga a nyelv, mely a költő számára szó szerint létkérdést jelent. Még az a tény is, hogy újabbban mindent nagybetűvel írnak, „*Minisztériumot, Karácsonyt, Édesanyámat, Mindent*”. A helyesírási abszurditás tünetként jelzi a gondolkodás mélyrétegeinek ideológiai meghatározottságát. A német nyelvre jellemző nagy kezdőbetűs írásmód mintáját követők a manipulált tömeg tagjai, a fasizmus előretörésének csodálói. A helyesírási változás felmutatása nem okvetlenül azonosítja a német fasiszta eszmék kiszolgálóival azokat, akik nagybetűvel írnak egyre több szót. Még csak azt sem mondja, hogy fasisztává lesz, aki így cselekszik. Sokkal inkább a szolgálalkúség terjedésére és veszélyeire figyelmeztet, arra a veszélyre, hogy a divatos jelszavak majmolása, a meg nem gondolt gondolat végzetes következményekkel járhat, olyan irányba sodorhatja az önkéntes behódolót, melyet az eredetileg nem is akart, sőt esetleg ellenére lett volna, ha komolyan fontolóra veszi. A szolgálalkúség az igazi tárgya ennek a helyesírási sóhajnak, erkölcsi buktatók elkerülésére inti azt, aki továbbgondolja. Noha Szép Ernő még ennyit sem állít, csak a nagybetűs írásmód eluralkodását panaszolja. Tapasztalatához ennyit fűz csupán: „*Mikor a Hazát is meg az Istent is kisbetűvel írták, voltak a magyarok legalább oly jó hazafiak, mint ma, és talán több volt a vallás is a lelkekben.*” A kisbetűs korszakkal való összevetés már csak azért is szíven ütő, mert a mondat a származásuk miatt megalázottak nevében finom eleganciával *korhol* csupán, de éppen ezzel a lehetetlenni berzenkedéssel szégyeníti meg a fasizmus kiszolgálóit. Olyan korszakot élünk – utal rá Szép Ernő –, melyben a gyilkos helyett az áldozat szégyenkezik, s a halálra ítéltnek az önként vállalt büntetés nyújthat menedéket, általa fejthet ki néma ellenállást. „*Régen nem írok verset; úgy érzem, az az én számomra most tilalom.*” Helyzetét, a verset nem író költő abszurd helyzetét szintén indirekt módon érzékelteti. Nem a fennálló viszonyokat kárhóztatja, csak a vers nélküli szituációt jellemzi: „*Csúnya, nyomorult állapot ez a versnemírás.*” Keserves hiány, „*úr*” és „*szívbeli kárvallás*”, a magára rótt alkotói fogság, a végleges költői elhallgatástól való félelem jegyében. A vallomást, mely szerint semmi sem ér fel a verssel, Petőfi példája teljesíti ki. Csak a hajnalt, csak a tengert véli Petőfihez mérhetőnek. Megállapítása – ilyen költőcsoda nem volt és nem lesz soha, de soha – a költők kivételességét hangsúlyozza, költészetellenes idők közepette.

Hasonló gondolati, érzelmi tartalmat közvetít az utolsó szám négy verse is. Radnóti verse, az *ESŐ ESIK, FÖLSZÁRAD* című a világ apró rebbenéseinek sorába állítja a költői létezés jeleit. Az eső, a napsütés, a lónyertés, a macskanyávogás természetessége és örökérvényűsége villan meg a varrólányok, az illatszerárus és hitvese, valamint a költő mulandó létével szemben. Az emberi szféra lakóit a felejtés közössége kapcsolja egybe, részint az, hogy ők is felednek, másrészt pedig az, hogy haláluk után őket is elfeledik, s ami még tűrhetlenebb, van, akit már életében, talán nem véletlenül, éppen egy költőt. A lírai megszólalás értelme úgy kérdőjeleződik meg Radnóti soraiban („*Mit írjak még e versben?*”), hogy a reménytelen válasz („*Hisz úgysis elfelejtik. Semmi sem segít.*”) mégiscsak költészetté válik, s nemcsak a kétsoros szakaszok párrímeivel, hanem azzal is, hogy a világ maradandónak tudott apró rebbenéseit a halhatatlannak, öröknek hitt költészet törékenységével hozza párhuzamba.

Az apró rebbenések villanásszerű fellobbanását emeli ki – Radnóti verse után közvetlenül – Vas István disztichonokból építkező elégiája *HIRTELEN NYÁR* címmel. Tűz lobog a sorokban, a gyors lángolások pazar látványa határozza meg a vers kigyúló, felszikkázó képeit. Több változatban, meghatározó számban térnek vissza az égés, lángolás, felgyulladás szavai (csak a láng szó önmagában hatszor fordul elő), s szövegszervező elemmé válik a tűzhez kapcsolódó mozzanatos igék halmozása (*gyullad, lobban,*

pattan), ám ugyanakkor, ahogy felsejlik a nyárra leselkedő ős veszélye, úgy keretezi és mossa el a nyár ragyogását a víz – egyáltalán a különböző eredetű nedvesség – alattomos jelenléte (*felhő, zápor, pocsolya, folyam, mocsár, nedv, vér, sör, eső*). A közelgő halál tudatában, halálközeli érzületben is az élet szépségét, a forró nyarat és a szerelem emléket idézi a költemény, a város égre lobogó tornyainak emlékével, melyben a diadalmas láng előtt „*a halál egy percre juházik*”. A legfőbb felismerés az élet parancsát visszhangozza ugyan: „*Most kezdődik a nyár, rövid éj jön, ölelni siessünk*”, magával vonva azonban az ócska koporsón beszívargó eső látomását, melyre a visszavonhatatlan elmúlás fenyegető árnya vetül.

Ezek után nem meglepő, ha Mátyás Ferenc ÉBREDÉS című verse hasonló szerkezetre épül, szinte motivikusan is követve Radnóti és Vas költeményét. A hajnal hagyományos lírai toposzát éneкли, a csendtől a fel-feltörő állathangokig, a szürkéségből a fényesség felé tartó folyamatot, a falusi élet kicsiny részleteinek kimerevítésével. A felkelő nap azonban itt sem sok reménnyel biztatja a táj lakóit: „*Félős parasztnak hajnala int / sárodujából mind kitekint...*” Hiába hatol a napkelte fénye „*a fázós, fekete semmibe*”, a változást konvencionálisan jelző hajnalhasadás ebben az ébredésben nem oldja fel az éjszaka nyomasztó némaságát, hiszen az új nap kezdete is csak azt jelenti, hogy újra van mitől félni. A tizenhét esztendő Rába György verse a természet izeit őrző motívumokkal kapcsolódik az előző költői megszólalásokhoz. A CSABA NYOMÁBAN SZÖVEGE azonban jóval bonyolultabbnak, mondhatni körmönfontabbnak hat az idősebbek lírája után. A vidéki Magyarország képzetét keltő attribútumok (*pipás, subája, baktatok, selymesszórú, ballagdáló, csibéit*) állandó összeköttetésben állnak az égbolt és az út metaforikus végtelenségével (*csillag, hold, országút*), miközben Csaba királyfi mondabeli alakját szólítva mindez a múlt történelmi kontextusát hívja elő (*hű utód, király apák jussa, bontott zászlók, szent Szabadság, magyar éj*), szembeítve a jelen vándorának kilátástalan helyzetével („*s mennek utánad még vagy ezer évig...*”). A szöveg összetettségére jellemző, hogy – talán nem egészen önkényesen – megengedi az ironikus olvasat lehetőségét is. A ma „hősei” rendületlenül várják a legendás királyfi visszatérését – de legalábbis még vagy ezer évig mennek utána –, ráadásul a vándorló álmodozását kellőképpen józanítja az őt övező „magyar éj” banalitása, mely nem tud mást, mint: „*nötteti / ballagdáló, kis, sárga csibéit*”. Ebben az összefüggésben a Csaba-mítoszról való gondolkodás a mítosz alkalmazhatóságának, elégtelenségének tapasztalatát is magában rejti. A mondai hagyomány a jelen életében, a történelem tanulságai a mindennapokban, halálközelség – a versrovat négy darabja ekként illeszkedik az utolsó szám szerkesztési alapelvébe, amely arra a kérdésre keresi a választ, vajon mi az irodalom szerepe, helye egy életveszélyesé váló világban.

Az augusztusi szám három novellája is innen érthető teljesebben. Wass Albert, Reichard Piroska, Otlík Géza bármennyire különböző nézőpontú és színvonalú prózát ad is, egymáshoz rendeli munkájukat a halál problematikájának érintése és annak értelmezése, milyen szerepet tölt, tölthet be az élet megélésében az irodalom. Wass Albert elbeszélése már a címevel előlegezi a lap összeállításának egyik fő gondolatát: HÁROM TALÁLKOZÁS A HALÁLLAL. Az időrendben haladó történetmesélés egy gyerekkori emlék felidézésével kezdődik. Nyáron a falu szélén fürdőzőknek hazafelé menet át kellett lépdelniük egy rozoga pallón, mely alatt a tó vize zúgva örvénylett, s a habok közül gerendák és cölöpök csonkjai meredeztek. Itt, egy óvatlan pillanatban, az este nyugalmatól és szépségtől elbűvölt gyerek kis híján belezuhan a tátongó mélységbe. Ekkor érti meg a halál közönyösségét, az idegenség érzését, rájön ugyanis, hogy az általa cso-

dált este nélküle is létezik. Akkor is minden olyan szép maradt volna, ha ő leesik a semmibe. Ezáltal tudatosodott benne, hogy „utas” csak ebben a világban, „*égeszen magánosan vándorló utas*”, aki semmit el nem vihet innen. A legtöbb, amit tehet, hogy igyekszik kissé megszépíteni ezt az utazást. Másodszorra már nagyobb diákként találkozott a halállal. Éppen öngyilkos akart lenni, amikor egy jólelkű lány, hogy megmentse, azt hazudja, szereti. Ekkor derül ki számára az érzések, hangulatok fontossága. Az, hogy a világ mégis megváltozik, ha valaki elmegy belőle. Vele megy a világ, melyet csak ő látott, saját hangulatainak keresztülszűrődve. Harmadízben kislánya koporsójánál szembe-sül a halál tényével. (Miközben odakint „*a felszabadulás mámorát ünnepelte Erdély*”). A temetéskor azonban ráébred, hogy a halál mindig ott áll valamennyiünk között, az elmúlás idegensége mindig megmarad a legszorosabban összetartozó két ember között is. „*A meghalás az ember nagy magánügye, személyes ügy, senkire át nem ruházható, sem család, sem nemzet, sem mozgalom, semmiféle csoport nem vállalhatja el, sem az én részemet, sem a másét.*” Így jut az emlékező arra a belátásra, hogy közös úton jár a halállal. Bár a meghalás személyessége vitathatatlan, a novellába rejtett eszmefuttatás mégsem teljes. Mindenre érvényes, általános igazságot mond ki, csak éppen mellőzi a korszak egyik égető problémáját, mások életének kioltását, az erőszakos halál kérdését. Csupán a felvetéssel – de azzal valóban – csatlakozik a közelítő halál köreit vizsgáló utolsó szám tematikájához.

Reichard Piroska szinte a *Nyugat* alapítói közé tartozott, évekig Osvát bizalmasa volt. Verseivel jelentkezett már a folyóirat első évében, prózát csak később kezdett írni. *NAPOK, NAPOK...* című novellája külső nézőpontból, egyes szám harmadik személyű elbeszéléssel avat be egy megözvegyült családanya napi gondjaiba. A gyereknevelés, háztartás és a tanári munka részletezése a megkötő, lehúzó mindennapok monotonitását érzékelteti, de ebből a szempontból keresi az irodalom helyét is. Főszereplője ugyanis irodalmat tanít a gimnáziumban, s Kemény Zsigmond műveiről kell beszélnie nyolcadikosainak a mozi, jazz és sportok uralta, megváltozott világban. Ha a lapozgatás a regényekben és Péterfy Jenő tanulmánykötetében még a hivatáshoz tartozó készülék volt, késő este, amikor az elcsendesedett lakásban az özvegy ágyba kerül, az olvasás igénye lelki szükségletként jelentkezik. „*A nap legjobb órája következett. Éjjeli szekrényén egy könyv várta.*” De az elmosódó betűk és sorok közé csakhamar a fáradt asszony emlékei tolnak, a regény főalakja az elvesztett férjjel azonosul, mígnem a hirtelen jött álom egyszerre véget vet a kusza ábrándoknak múlttól és jövőről. Az irodalom a személyes sors megértésének eszközévé módosul ezzel a fordulattal, pótlékká és vágyteljesítővé, de a fuldokló segélykiáltását idéző ájult álomba zuhanás felerősíti a halál képzetét itt is.

A legfiatalabb elbeszélő most a folyóiratban Ottlik Géza, akinek *HAMISJÁTÉKOSOK* című novelláját közli a *Nyugat* utolsó száma. Irodalom és élet több szálon fonódik össze ebben az írásban. Már az a tény, hogy a férfi főszereplő foglalkozása író, erre irányítja figyelmünket. De nemcsak az író, hanem a hamiskártyás hírében álló Hanna is játszik, mintegy kiemelkedve az átlagéletből, eloldódva a köznapiságtól. Az életet játszószák, hamisan élnek, hazugságokkal teszik elviselhetővé a sivár valót, de az este folyamán kiderül, még ezt sem csinálják jól. Nemcsak színlelve, hanem valóban egymásba szeretnek, csakhogy az író megtorpan, ott hagyja a lányt a szobája előtt. Halott felesége emléke erősebben hat rá, mint a közvetlen élmény. Saját szobájában egy mondatot firkant az üres papírlapra, egy novella első mondatát. Némi habozás után, nem törődve a lánnyal, írni kezd, alkotássá formálva azokat a mondatokat, amelyekkel magában

nem sokkal előbb elmúlt életére emlékezett. Az emlék mint örök mementó, mely meghatározza sorsunkat, a változásra képtelenség jelképévé nő. Az irodalom, mely művi voltában a hazugság rokona, győz a valós lehetőségek felett. Ebben van Ottlik novellájának jelentősége. A HAMISJÁTÉKOSOK története szerint az írás már nem az élet elviselésének záloga, nem afféle modus vivendi vagy érzékeny lelkek menedéke, hanem kudarc, pótcselekvés, amely már csak a szétesett, reménytelen személyiség halványuló nyomait rajzolja.

A szépirodalmi törzshöz szervesen illeszkedik Örley István tanulmányértékű áttekintése a Márai-mű új állomásairól. Örley, aki szintén irodalom és élet egymásra hatását firtatja, a KASSAI ŐRJÁRAT kapcsán szól arról, hogy a mű, melyben Márai a katona és az író mesterségének hasonlóságáról beszél, „*legalább annyira emberi, mint művészi megnyilatkozás*”. A „*népi iskola*” és a „*polgári megbélyegzettek*” közti szakadék áthidalhatóságának legjobb példaként Illyés CSIZMA AZ ASZTALON című könyvét említi, azt a kötetet, melynek fogadtatásával a szám élén közölt naplójegyzeteiben Illyés is foglalkozott. Kádár Erzsébet kritikai összegzése három erdélyi író pályájáról Nyírő József, Tamási Áron, Wass Albert prózáját jellemzi. Rámutat, hogy Nyírő a közönségre sandítva alkot, sikere az olvasók által kedvelt anekdotikus előadásmódban, a székely góbságok felhasználásában rejlik, ám épp ezért hibázatható: „*a valóság elé olcsó függönyöket von*”. Tamási regénye olyan költői elbeszélés, melynek valósága a világ fölött lebeg, ezért a jelen ellentmondásaiból táplálkozó alkotás, „*a mesébe hágó székely kaland furcsa, kedves társadalmi utópia is*”. A szám első novelláját adó Wass Albertet nagyon komoly, felelősségteljes írónak nevezi, tiszta hangra törekvő szerzőnek, aki „*apró zörejekre érzékeny hallással figyeli a világot*”.

Irodalmi alkotás és történelmi valóság egymásra utaltságát döntő érveknek tekinti Schöpflin Aladár bírálata (a RÓZSA SÁNDOR A LOVÁT UGRATJA megjelenése alkalmából) a Figyelő rovat élén. Bár Schöpflin elégedetlen a regény befejezésével, mégis Móricz legjobb műveihez méltónak tartja, mert írás közben „*a tájkép és a korkép lett számára fontossá*”, ezt pedig „*tökéletesen megcsinálta*”. A Móricz-kritika után Sík Sándor összes verseiről ír Rónay György, Gyóni Géza összeséről Bóka László. A fiatalabb költőket nemzedéktársaik bírálják: Radnóti Toldalagi Pált, Kelemen János Takáts Gyulát. A recenziések között Schöpflin, Cs. Szabó, Ortutay, Bóka neve ismétlődik. Az irodalmi beszámolóik sokaságából két következetes vonulat is kirajzolódik: az ismertetett olvasmányok egy része az erdélyi irodalommal, máskor kifejezetten a magyar néprajzzal, magyar nyelvvel kapcsolatos. Kádár Erzsébet erdélyi kisportréit Cs. Szabó László a líra felől árnyalja a VERSEKBE TÜNDÖKLŐ ERDÉLY antológiájáról készített cikkel. Kardos László Berde Mária regényét veszi szemügyre, a fáradhatatlan Schöpflin az Erdélyi Helikont szerkesztő Kovács László tanulmánykötetét méltatja. Ortutay Gyula egy eredeti székely mesegyűjteményt tesz mérlegre. A magyar történelem, a magyarság és a magyar nyelv kutatásának állapotáról szóló könyveket szemléz Joó Tibor, Ortutay és Bóka (Ferdinandy Mihály: MI MAGYAROK, Ignác Rózsa: KELETI MAGYAROK NYOMÁBAN, Kálmán Kata fényképek-könyve, Hevesy Iván fényképei, Bárczi Géza: MAGYAR SZÓFEJTŐ SZÓTÁR). S talán az sem véletlen, hogy a külföld irodalmáról tudósító négy kis írás közül az egyik éppen Huizinga esszéjével, a PATRIOTIZMUS ÉS NACIONALIZMUS magyar kiadásával foglalkozik.

Az utolsó szám szerkesztése az egymásra rímelő szövegek közlésében a hullámszerű váltakozás gyakorlatát követi. Nem tömbösen csoportosít valamely szempont szerint, hanem lüktetéshez hasonlatosan, késleltetve-visszatérve nem helyezi szorosan egymás mellé a kissé eltérő, mégis összefüggő írásokat. Három nagy egység különül el a fo-

lyóiratban, a szépirodalom, az abba iktatott komolyabb értekező prózával együtt, majd a *Figyelő* címmel egyberántott kritikák, recenziók sora s utoljára a lap végi *Disputa* rovat, mely aktuális kérdésekhez fűz megjegyzéseket, ezúttal Nagy Zoltán és Vas István tollából. Legváltozatosabb műformákkal és legszínesebb módon a próza szerepel. Napló, novella, tanulmány, jegyzet, kisesszé követi egymást. A narratív sokféleség érvényesítése a szám összeállításának egyik meghatározó gondolata. Nemcsak a prózai publikációk között, hanem az egész szépirodalmi rész középpontjában Ottlik Géza novellája áll. Ez az írás az augusztusi szám lehangsúlyosabb közleménye.

Az a szerzőgárda, mely utoljára még nyugatosként itt szerepel, valóban reprezentatív mintavételt jelent a kor magyar irodalmi életéből. Négy nemzedék szólal meg, Szép Ernőtől, Illyésen, Radnótin át Rába Györgyig. A munkatársak zöme nem is Illyés korosztályából való, többnyire még fiatalabbak. Az utolsó szám gerincét a Radnóti–Vas–Mátyás–Ottlik–Örley–Bóka–Ortutay névsor adja, a szerkesztői munka elsősorban az ő kézírataikra épül.

A halál problémája alapjaiban határozza meg az utolsó szám összeállítását. Mindez – a háborús időket figyelembe véve – nem is meglepő, de a halál fenyegetését a felelős szerkesztő közelgő halálának tudata is erősíti, noha 1941 nyarán, a folyóirat szerkesztése közben nemcsak azt nem lehetett tudni, hogy *Nyugat* néven az augusztusi szám lesz az utolsó, hanem azt sem, hogy augusztus 4-én, hosszú szenvedés után meghal Babits Mihály. Illyés nem kapott engedélyt a *Nyugat* továbbvitelére, de az irodalmi folytonosság nem tört meg ezzel: a *Nyugat* méltó utódja lett a *Magyar Csillag*. Babits halála kikövetelte a szembetűnő változtatást, egyértelmű helyzetet teremtett. Illyés folyóirata, a *Magyar Csillag* ezután még csaknem három évig szolgálta a magyar irodalom ügyét.

Szép Ernő

NATÁLIA* (I)

Közéteszi Vida Lajos

Csaknem ötven éve, hogy a NATÁLIA két egymástól eltérő gépelésű, de lényegében azonos szövegű kézírata Szép Ernő saját kezű javításával a költő hagyatékából – nővérei kívánsága szerint – az Országos Széchényi Könyvtárba került. A regényről Réz Pál adott hírt egy tanulmányában, majd említi Márványi Judit is; Purcsi Barna Gyula bővebben foglalkozik vele monográfiájában, életrajzi adatokat is merít belőle.

A megírás idejét Szép Ernő nem jegyezte fel a kézíratra, de a szövegből kikövetkeztethető, hogy az 1945 után keletkezett (utcanevek, utalás a második világháborúra), vélhetően az EMBERSZAG után, ám mire elkészült, a szigorodó, egyre szűkebb irodalompolitika szorításában megjelenésére már nem kerülhetett sor – de ha mégis átcsúszik a cenzúrán, a perzekútor kritika alighanem polgári léha-

* Ebben a számunkban csak ízelítőt adunk a NATÁLIA-ból – következő számunkban közöljük a teljes regényt.